

ОРИГИНАЛНИ ПРИНОСИ КЪМ БЪЛГАРСКАТА ЛЕКСИКОЛОГИЯ И ФРАЗЕОЛОГИЯ

(Българска лексикология и фразеология в 3 тома. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София, 2013)

Мария Попова

Институт за български език – БАН

Този труд е първото по рода си обобщаващо, цялостно и многоаспектно изследване на българската лексикология и фразеология.

Създадената описателна „Лексикология и фразеология на българския език“ има по-конкретен обект в сравнение с известните наши и чуждестранни теоретични трудове и учебници за ВУЗ, а именно – представя основни характерни черти на българската лексика и фразеология с насока към тяхната специфика, свързана с българската национална култура, като очертава аспекти в българската езикова картина на света. В този смисъл тя представлява новаторско решение на поставените задачи, тъй като авторите не са имали подобен образец нито в нашето, нито в чуждестранното езикознание.

Описани са резултатите от конкретни изследвания върху характерни номинативни, семантични, системни и функционални особености на българската лексика и фразеология, на тяхното развитие и обогатяване до наши дни.

При задаването на целта и задачите в увода на труда (който е поместен в I том) се излиза от разграничаването на два подхода: единия – теоретична или обща лексикология, и втория – лексикология, която представя лексикалната система на даден език чрез отделни по-конкретни нейни характеристики. Авторите са изпълнили целта си и са създали труд от втория тип, а именно лексикология и фразеология, свързани с българската национална култура.

В Увода са очертани и предпочитаните качествени аспекти на българската лексика и фразеология, а именно: познавателен; социално-исторически и лингвокултурен; типологически; психологически; прагматично-функционален.

Трудът се състои от 3 самостоятелни тома.

Том I „Българска лексикология“

Съдържа 788 с. и се състои от 4 дяла: „Формиране и развитие на българската лексикална система“ (с автор Л. Крумова-Цветкова); „Динамика и ино-

вационни процеси в българската лексика в края на XX и началото на XXI век“ (с автори Д. Благоева и С. Колковска); „Лексикална семантика. Структурно-семантични особености на българската лексика“ (с автор Ем. Пернишка) и „Прагматична и стилистична характеристика на българската лексика“ (с автор М. Божилова).

В първия дял Л. Крумова-Цветкова характеризира развитието на българската лексика и очертава резултатите от това развитие като разнообразна система, съчетала в себе си думи от домашен и чужд произход. Така за пръв път се разкрива динамиката, т.е. процесите и резултатите от тях, които се отличават със силна онтологична характеристика поради пряката им връзка с конкретната социално-историческа и културна ситуация в различни периоди от нейното движение.

Много убедително авторката е доказала, че „българската лексика не само е оцелявала във времето, но се е развивала и обогатявала, като чрез нейните изразни и образни възможности са създадени великолепни литературни образци“ (с. 39).

Някои от приносите и полезните резултати от изследването тук са сумирани в много съкратен и обобщен вид.

1. В съответствие с периодизацията на историята на българския книжовен език са обособени два големи етапа във формирането и развитието на българската лексика, като във всеки от тях са очертани по няколко периода.

2. Доста подробно с оглед характера на общия труд е разгледано формирането и развитието на българската лексика в контекста на състоянието и развитието на българския език и чуждите влияния върху него, както и на мястото на диалектната лексика. Изнесени са интересни факти, които ще привлекат вниманието не само на специалистите, но и на по-широки обществени кръгове.

3. Изведени са взаимоотношенията между два вида изменения – изменения под влияние на промени в извънезиковата действителност и изменения вследствие от вътрешноезиков развой. Показани са и техните отлики в различните исторически периоди, установени са и причините, налагащи тези промени. Конкретно и с много подходящи примери са анализирани резултатите от тях:

3.1. Обогатяването на езика с нова лексика: а) създаването на нова лексика; б) обогатяването на лексиката от диалектите; в) заемане от чужди езици; г) индивидуално словотворчество.

3.2 Семантичното развитие, т.е. динамиката като промяна на значението.

3.3. Архаизацията на лексиката в опозиция с неологизацията.

4. Обстойно е разгледан произходът на българската лексика. Прието е основното деление на домашна и чужда лексика и вече в границите на всяка една от тези големи групи е очертано формирането и функционирането на лексемите в отделните подгрупи.

5. Самостоятелен раздел е отделен на функцията на чуждите думи, където е засегнат въпросът за пуризма, както и въпросът за адаптацията и интеграцията им в българския език. Тъй като тези процеси са част от глобалния процес на взаимодействие между езиците, което ясно е изтъкнато от авторката, интересно е имало ли е влияние на българската лексика върху други езици в по-ранни исторически периоди и какво е било то, тъй като в съвременното българският език само търпи влияния.

6. Важен е изводът, че в различните периоди от развитието на българския език проявите на динамика в лексикалната система се характеризират с различна степен на интензивност.

Освен това бих искала да подчертая ясения стил и точния език и не на последно място – достъпността на изложението, която я прави подходяща и за по-широки кръгове от обществото.

II дял „Динамика и иновационни процеси в българската лексика в края на XX и началото на XXI век“ (с автори Д. Благоева и С. Колковска) е посветен на лексикалната неология в българския език – нова област, отличаваща се със своята актуалност, поради което привлича вниманието не само на специалистите, но и на широки кръгове от обществото. Същевременно обаче поради нейната непроученост авторките е трябвало да преодоляват редица трудности, произтичащи както от теоретичната и терминологичната неустановеност, така и от сложността на самия обект, характеризиращ се с постоянна динамика и размитост на границите между отделните явления, които принадлежат към него. Тук веднага трябва да се подчертае, че те успешно са се справили с всички предизвикателства и както с предишните свои трудове, така и с настоящата монография се открояват като водещи учени, активно работещи върху проблемите на българската лексикална неология, резултатите от чиито проучвания очертават пътищата на нейното развитие.

Дори само изброяването на подзаглавията, а и един бърз поглед върху множеството раздели и подраздели показва в какъв широк обхват е изследвана набелязаната тема. А самият текст е изключително синтезирано описание на огромното богатство от проблеми и явления. Трудно може да се открие движение в тази област, което да е убягнало от внимателния поглед на авторките.

Изследването съдържа редица приносни моменти и убедителни решения на актуални научни проблеми, основните от които ще се опитам да отбележа в следващото изложение.

1. Установена е същността на термина неологизъм в лексикологията, като са изяснени неговите отношения с другите понятия в неологията, каквито са иновация, новообразуване, нова дума, оказионализъм и потенциална дума.

2. Специално внимание е отделено на разграничението между понятията неологизъм и оказионализъм, като в противопоставянето е привлечено и понятието потенциална дума. Установени са техните общи (хронологична но-

вост, стилистична новост, експресивност) и разграничителни признаци, като разграничението е намерено по линията на противопоставянията език – реч, узуалност – неузуалност. Важно е да се отбележи, че авторките виждат разликите между тях не така контрадикторно, както се дава в дефинициите им, а градуално в някои случаи, което приемат за основание да се отчитат и редица преходни явления.

3. Въз основа на съществуващите класификации се очертават типовете неологизми:

3.1. Според вида на езиковата единица: нови думи, нови значения, нови устойчиви съчетания и нови фразеологизми.

3.2. Според степента на новост: абсолютни неологизми и относителни неологизми.

3.3. Според начина на номинация: словообразователни неологизми, заемки неологизми, семантични неологизми.

4. Направена е типологизация на казионализмите според начина на създаване: преднамерени, а те своя страна – на разговорни и авторски; непреднамерени.

5. Въпреки че авторките нямат за цел да описват изчерпателно иновациите в българската лексика, трябва да се каже, че II глава е едно твърде обстойно изследване на начините и пътищата за обновяване на българската лексика. Да вземем напр. обновяването на българската лексика чрез семантична неологизация, където в много концентриран вид са дадени и основните теоретични постановки за описание на семантичните неологизми, факторите за семантична неологизация и типологизацията им с оглед на моделите за метафоричната и метонимичната номинация.

Обстойни и многоаспектни типологии са направени на словообразователните процеси, на материалното заемане – вътрешно и външно, на калкирането, на семантичната неологизация, като са засегнати неологизми от всички части на речта.

7. Установени са езиковите тенденции, които протичат в неологията, тяхната сложна взаимовръзка и взаимодействие.

8. Разгледани са антиномните двойки тенденции към интернационализация и национализация, интелектуализация и демократизация. В границите на всяка една от тях е направена много синтезирана, но обстойна и пълна откъм изведени особености типология на съответните явления.

8.1 Класификацията на интернационализмите обхваща: същински лексикални интернационализми; при поликомпонентните интернационализми: същински и хибридни; имплицитни поликомпонентни интернационализми; семантични интернационализми. Важен момент е разпределението на интернационализмите по функционални сфери. Специално внимание е отделено на проявите на интернационализацията в словообразуването – деривация и

композиция, и по-специално акцентът е поставен върху възникването на нови словообразователни модели с участието на интернационални елементи.

В съпоставка с други славянски езици са изведени и някои специфични особености на интернационалните единици в българската лексика.

8.2. Установени са проявите на тенденцията към национализация в българската неология, които са описани синтезирано, но обстойно.

8.3. Изведени и описани са проявите на тенденцията към интелектуализация на българската лексикална неология – създаването на голям брой нови термини, които формират нови терминологични системи или участват в разширяването и обновяването на други; масово навлизане на термини в говорната практика; детерминологизация, при която термини получават нови преносни значения, с които преминават към общоупотребимата лексика.

8.4. Установено е, че в съвременния период тенденцията към демократизация се проявява преди всички като дискурсивно-стилистична тенденция, обединяваща действието на по-частните тенденции към колоквизация, жаргонизация и експресивикация, чиито същности са очертани в самостоятелни раздели. Изтъкнати са резултатите от действието на факторите, произтичащи от демократизацията, а именно експанзията на некодифицирана лексика в различни сфери на публичната комуникация, размиването на границите между някои функционални стилове, повишаване на експресивността на речта.

9. Установено е действието на принципа за езикова икономия, което е характеризирано като активно и разгледано в такива процеси като абривиация, отсичане на думи, универбизация.

10. Представени са концептосферите и принадлежащите към тях концепти, които са отразени от лексикалните и семантичните неологизми в българския език.

12. За пръв път е поставен и решен въпросът за интеграцията на неологизмите, разгледан като по-висок етап в приобщаването на новообразуванията в езика. Също за пръв път са установени и вътрешноезиковите фактори, подпомагащи интеграцията на неологизмите.

В заключение трябва да се отбележи, че трудът изцяло е издържан като самостоятелна монография с много приноси, полезни резултати и интересни факти. Написан е по достъпен начин, което ще даде възможност да бъде ползван не само от специалисти, но и от по-широки кръгове на обществото.

В III дял („Лексикална семантика. Структурно-семантични особености на българската лексика“) Ем. Пернишка си е поставила сложната и многостранна цел да разкрие концептуалното и семантичното богатство на българската лексика и нейното познавателно, социолингвокултурно и прагматично значение. За изпълнението ѝ тя се е насочила към обобщаване и допълване на традиционни въпроси и извеждане на нови теоретични постановки за тях, както и към разработването на нови теми.

При изучаването на лексиката Е. Пернишка е приложила широк и задълбочен теоретичен подход, отговарящ на динамичния характер на системността на лексиката, от една страна, и на своеобразието ѝ като отражение на българската картина на света в когнитивен, аксиологичен и морално-етичен аспект, от друга страна.

С ерудицията на отличен познавач на въпросите на лексикалната семантика и с умението на опитен изследвач на лексикалните явления Ем. Пернишка е изпълнила поставената си цел на високо теоретично равнище със съчетаването на традиционно отработени методи, доказали своята ефективност, с най-нови, все още неусвоени съвременни методи.

Приносите, по-общи и по-конкретни, новите моменти и полезните резултати са многобройни. Затова тук ще бъдат представени само някои в обобщен и много съкратен вид.

1. Чрез обобщаване на знанията за основните понятия на ономазиологията и лексикологията (срв. напр. концепт, знак, дума, лексема, лексикално значение, категоризация, денотат и др.) е разкрито концептуалното и семантичното богатство на българската лексика с оглед на нейното познавателно, социо-, лингвокултурно и прагматично значение.

2. Доуточнено е значението на термините концепт, знак, понятие и лексема във връзка с концептуализацията, категоризацията и означаването на действителността въз основа на човешкия опит.

3. Традиционното ономазиологично отношение действителност > знак (с позоваване и на Г. Клаус) е обогатено с включването на нови компоненти, вследствие на което то придобива вида: човек (номинатор) + познание > езиков знак – номинат, обикновена дума (форма + съдържание).

4. Въз основа на постановката от т. 3 е доуточнен обектът на ономазиологията като единство с два аспекта: 1) назоваването – избрания при този акт признак (номинационен мотив) и форма с вложеното в тях виждане за знака номинант и означения чрез него концепт (номинат), и 2) готовите названия и съвкупността от номинационните средства за означаване на отделния концепт или цялата концептосфера.

5. Представен е модел на номинацията, изработен върху когнитивна основа:

– чрез изучаване на концептуализацията и въз основа на нея – първичната номинация;

– чрез установяване на възможните връзки между признаците на денотата и номинационния (мотивиращия) признак – пряка мотивация и образна мотивация;

– чрез определяне на връзките между мотивиращия признак и лексикалното значение – фонетична (примитивна) и морфологична (словообразователна);

– чрез намиране от историческо гледище на национално специфичното познание, носено от вътрешната форма (етимона) на думата.

6. Основният принос в главата „Ономазиологични особености на българската лексика“ е концептуално-семантичната класификация на българската лексика, при която се прилага новият когнитивен подход за понятийното групиране на лексикалните единици чрез концептосфери. Българската лексика е описана чрез концепти, групирани в 7 концептосфери. Такова пълно изследване се прави за пръв път в българското езикознание върху единна методологическа основа. Всяка от обобщените 7 концептосфери е подделена на по-конкретни концепти с намаляваща степен на абстрактност.

Предложената класификация е многостранна и снабдена с множество подходящи примери.

7. Разграничени са видовете етнокултурна информация, която се открива в концептосферите: безеквивалентна лексика; домашна лексика и чужда лексика.

8. Предлага се по-разгърнат поглед върху системността, като зад привидната хаотичност на семантичната структура на отделната лексема се виждат закономерностите на системата.

9. При представянето на системността в лексиката авторката се е съсредоточила само върху един, но възлов проблем – проблема за семантичните изменения, който е показала, от една страна, в най-обобщен смисъл като проява на общите закономерности в езика и мисленето, а от друга страна, съвсем конкретно като характеристики на семантичната номинация, ясно очертани при систематизацията на нейните категории.

10. Като едни от най-сериозните приноси в нашата семасиология можем да посочим разработването на въпросите за начините на семантична номинация, и по-специално за съотносителността на метонимията и семантико-словообразователния начин.

11. Представени са кратки, но съдържателни и насочващи за бъдещи изследвания, наблюдения върху системността на концептно-полевата организация на българската лексика.

IV дял „Прагматична и стилистична характеристика на българската лексика“ с автор Мая Божилова представя съчетаването на два подхода при характеристиката на българската лексика – традиционното стилистично стратифициране и сравнително новото анализиране от прагматично гледище, което включва както комуникативно-прагматични компоненти, така и експресивно-асоциативни признаци в значението на думата.

При така посочения нов подход естествено е да се очакват приноси за изследваните области и разбира се – за характеристиката на българската лексика.

Някои от основните приноси и полезни резултати от разработката ще бъдат сумирани накратко така:

1. Уточняват се и се разграничават термините стилистика и прагматика, като се обяснява и разликата между семантика и прагматика, вследствие от което се обособяват два вида анализ на лексикалната единица – лексикално-семантичен и лексикалнопрагматичен.

Като взема под внимание, че съчетаването на двата типа анализ при изследване на цялостната лексикална система на българския език е нещо извънредно широко, авторката се насочва към прагматично обосноваване на българската лексика, което е задача обозрима и реалистична. Така тя избира да характеризира българската лексика чрез разпределянето ѝ в прагматично ориентирани типове, което е подходящо за обобщаващия характер на труда.

2. За пръв път се определят типовете прагматично ориентирани думи в българския език и в техните граници – класовете думи (общо 4 големи групи), срв. напр. тип: цел на речевия акт – на типа отговарят илокутивни и перлукутивни класове думи; тип: участници в речевия акт – референциални класове думи като учтивите названия в обръщение; използваните учтиви названия в обръщение или приложение; военни и други звания и т. н.

3. Уточнява се значението на термина конотация и се разширява понятието конотативна верига на Ю. Д. Апресян – за езика изобщо и за всички езикови равнища, и се свързва със стилистичната номинация според нейния механизъм.

Прави се ясно разграничение между езиково значение и конотация.

4. Предлага се типология на конотациите в българския език, при която се предлагат три класификационни принципа: чрез специални маркери за оценка; според характера на езиковия образ и според културноезиковата мотивираност.

5. Обособява стилистиката в два дяла – като дял от науката за езика и като лексикална стилистика, което обосновава с нейните различни аспекти при тясно разбиране за стила, при широко разбиране за стила на сродяване на лингвистичната стилистика с прагматиката, при дискурсивно разбиране за стила на текстовата стилистика, както и при функционално разбиране за стила – функционална стилистика.

6. Представата за стилистично разслоение на българската лексика е обогатена с цялостното ѝ разгръщане в основни противопоставяния.

7. Предлага нов поглед върху художествения стил, който разграничава от езика на художествената литература.

8. Приносно е, че авторката поставя въпроса за лексикалната норма.

Като я обосновава чрез езиковата норма, тя извежда нейните особености в сравнение със стилистичната и прагматичната норма.

Установява три вида диференциация на лексикалната норма в зависимост от различните варианти, кодове и канали на националния език при употребата на лексикалните единици.

9. Приносна е и характеристиката на лексикалната норма в българския език, направена на всички стратификационни равнища – фонологично, мор-

фологично, лексикалносемантично, синтактично, стилистично, функционално, прагматично-комуникативно.

10. Нов момент е изясняването и уточняването на понятието за маркера като лексикално-стилистичен индикатор. Авторката го разглежда и в съотношение с нормата в езика. Установява неговите видове, стилистични маркери, маркери-кодове и маркери-регистри.

11. Интересни моменти има в разглеждането на лексикографията като лексикална прагматика.

Том 2. Българска фразеология. „Българска фразеология“ с автор Ст. Калдиева-Захаријева е първият съвременен високо стойностен и значим по дълбочина и обхват на поставените и решени теоретични проблеми, както и на интерпретиран емпиричен материал, труд по българска фразеология. (Преди него е само трудът на К. Ничева, който е повече с учебна насоченост.)

Очаквано беше именно Ст. Калдиева-Захаријева да създаде такъв обобщаващ труд, като се вземе под внимание фактът, че тя е най-изявеният български фразеолог. А трябва да се подчертае, че тази теория на фразеологията е една от темите, с които българската лингвистика беше в дълг към науката и към обществото. Ето защо тя несъмнено ще привлече вниманието на специалистите.

Монографията съдържа 362 с. и се състои от две части.

Първата част е посветена на фразеологията като самостоятелна лингвистична наука със своя история, теория и практика в българския език.

Втората част представлява 4 разработки на конкретни теми.

Приносните моменти, полезните резултати, интересните анализи са многобройни и тяхното разглеждане в една кратка рецензия е невъзможно. Затова тук ще бъдат споменати само някои от тях в много сбит вид.

1. Основният най-общ принос на труда е, че фразеологията се обосновава като самостоятелна лингвистична дисциплина със своя история и теория в българското езикознание и се разглеждат структурните, функционалните и семантичните характеристики на българската фразеология в нейния когнитивен потенциал.

2. Уточняват се термините за назоваване на обекта на фразеологичната наука въз основа на обстойно разгледания въпрос за същността му, към което се добавят и въпросите за това, как се създават фразеологизмите, коя е тяхната изворна основа и какво представлява техният механизъм. Това е принос с висока стойност за теорията, тъй като поставя основите за изграждане на общата теория на фразеологията като наука. Освен това дава възможност на бъдещите изследователи да започват проучванията си от по-висока степен, като избегнат лутанията на предходниците си. Има значение и за практическите дейности, свързани със създаването на различни типове фразеологични речници.

3. Очертава се обликът на българската фразеологична система в лексикален план с оглед на същностната ѝ съдържателна и формална характеристика.

Върху тази основа е намерено обяснение на някои особености от теоретичен характер (напр. отклоненията от строгата схема за дефиниране на фразеологизма), както и във връзка с конкретното представяне на фразеологичната система (напр. връзката между парадигмата на компонента и реализацията на фразеологичната семантика).

Установява се ролята на всяка една от частите на речта, както и на съчетаването между тях, в изграждането на фразеологичната единица.

Специално внимание върху ролята на съществителното име и на глагола е отделено и в последната глава, където е обобщена ролята им във връзка с изграждането на образа и е оборено мнението, че те имат смисъла на морфемите в единството на фразеологичната единица.

4. Направена е структурна типология на фразеологизмите, в която е отразено ново, по-различно, по-обхватно и по-задълбочено виждане на фразеологичната система, като са приложени разноаспектни анализи. С тях се показва кои структурни схеми са най-често използвани, с каква семантика са обвързани, какви отклонения от известните схеми на конструиране се наблюдават и др.

4.1. Уточнява се съдържанието на термините за двата основни структурни типа фразеологизми – структурен тип словосъчетание и структурен тип изречение.

4.2. Уточнява се по-детайлизирано структурата на фразеологизмите като моно-, би- и полиелементни. С тази класификация, различна от досегашните, фразеологичните единици са поставени на единна класификационна основа и са разпределени по еднакви показатели.

4.3. Въведени и обяснени са термините конкретна схема, груповая схема и типова схема; асиметричен тип схема и симетричен тип схема.

4.4. За пръв път в българската фразеологична теория се засяга въпросът за екзистенциалните глаголи във фразеологизмите и се установяват взаимоотношенията между техните конструкции.

Намира се действителното участие на глагола *съм* във фразеологичните структури и се определят възможните типове позиции и взаимоотношения с фразеологичното обкръжение, сливането на екзистенциалност и копулативност в неговата функция на фразеологичен компонент.

Установени са някои особености на глагола *имам* във фразеологичната единица (подчертава се, че неговото участие във фразеологизмите не поставя сложни и спорни проблеми като глагола *съм*) – например безличната му употреба, рядко изразявана екзистенциалност, преобладаваща характеристична семантика и др.

4.5. Доуточнено е разбирането за изреченската структура при фразеологизмите.

5. Доуточнява се понятието вариантност при фразеологизмите, като от него се изключват вариациите, които се появяват при употребата на фразеологизма в контекст.

6. Много обстойно, задълбочено и върху подходящ български материал авторката показва, че ядрото на фразеологичното цяло е неговата семантика.

6.1. Изведени и разгледани са характерните компоненти на фразеологичната единица.

На първо място е поставена образността, през която минава концептуализацията с новия, вторичен прочит на изходното конкретно словосъчетание. А това е нов, не само по-различен, но и по-основателен поглед, който опровергава схващането за безобразност на фразеологизма. Също по нов начин е уточнена представата за мотивираността, която свързва в едно цяло взаимоотношението между вътрешната форма, основополагащия образ и визуалния образ.

6.2. Изяснява се по нов начин отношението между новото семантично образувание и семантиката на съставлящите го лексикални единици. Тази постановка е необходима и особено важна за теорията при разграничаването на фразеологизмите от другите видове устойчиви образувания, но и в практиката при съставянето на речници.

7. За пръв път се обособяват 9 типови случая, в които могат да се намерят показатели за многозначност на фразеологизмите, основаващи се на промяна в образа или във функцията.

8. Предлагат се нови конкретни наблюдения и изводи за паронимията във фразеологията, като се показва, че е ограничено явление, но със свои ярки характерни особености.

9. Изяснява се спецификата на фразеологичната синонимия, като се установява, че тя произтича от структурното значение и образността на фразеологизма.

10. Разкрити са особеностите на семантичните отношения между фразеологизмите антоними.

11. Въведени са термините фразеограматическа и общограматическа характеристика на фразеологизма, за да се разграничи ясно разпределението по лексикално-граматични категории (субстантивни, вербални и т. н.) и изпълняваните от тях синтактични функции, които са анализирани обстойно и в дълбочина (срв. в Пета глава).

Втората част на труда се състои от 4 самостоятелни разработки по теми, разкриващи езиковата картина на света, отразена в българската и румънската фразеология. Те могат да се разглеждат и като когнитивни илюстрации на теоретичните разработки от Първата част на труда.

В заключение бих искала да подчертая, че трудът „Българска фразеология“ представя една цялостна теория на фразеологията върху разработен от авторката български материал с редица приносни моменти. Но специално би следвало да се подчертае, че поради ясния си език и обработен стил би могъл да служи и като учебник за ВУЗ.

Том 3. Проблеми на общата лексикология

Основният въпрос, който Иван Касабов поставя във Въведението на монографията си, е всъщност главният теоретико-методологически проблем на общия труд „Българска лексикология и фразеология“, включващ разработката на

отделни дялове от лексикологията, включително и фразеологията. Той е: „Не е ясно дали всички тези дялове, заедно с раздела Фразеология, образуват системна цялост и дали може да бъде организирана такава цялост“ (с. 10). Важно е с оглед на цялостната концепция на общата монография да се постави този въпрос. Но по-важно е, че се предлага подход към решаването му, т.е. „Възможен подход за изясняване и обособяване на необходимостта от взаимовръзка между дяловете на лексикологията е разглеждането им като организирани чрез семантиката на думата-символ – основна единица на езика...“ (пак там). Още по-важно е обаче, че настоящата монография на Ив. Касабов е действително решение на този въпрос. И обобщеният неин принос е именно в това, че върху единна методологическа основа се предлага теория на общата лексикология върху български лексикален материал, в която се съчетават световните тенденции с българските традиции.

Трудът съдържа 266 с. и се състои от две части: „Системно-структурна лексикология“ и „Семиотична лексикална семантика“.

Първата част е посветена на думата като основна единица на знаковата система, т.е. на семантичната ѝ характеристика и на методите за нейното изследване.

Акцентирайки върху лексемата предимно в нейната знакова функция на означаване или на символ, може да се отбележи, че приносно е обосноваването на модуса на съществуването на думата, направено въз основа на разграничението между трите типа опит – експериментално-граматически, практически и знание (компетенция), на които съответстват три типа съществуване. Така от семантично гледище освен действителното съществуване на думата в изказа авторът насочва и към теоретично възможното съществуване, както и към реализираното съществуване в качеството на установен значим и разбираем словесен символ.

Интересен момент е и обосноваването на 4 функции на думата в езика с ударение върху съдържанието (смисъл и значение) и разглеждането им в тяхното взаимодействие: явна предикация в съответствие с актуалността на съставлящите я думи; скрита предикативност в съответствие с думата като атрибут; етимонна образност като обединяващ мотив и смислова база за конструиране на предметната образност на общото значение и деривацията като образуване на нови значения на всяка една дума.

Други постижения на Ив. Касабов в Първата част на труда му, които отбелязвам в най-общ смисъл, са в обогатяването въз основа на нови данни и на резултатите от предишни негови разработки, каквато е например разширената представа за трите типа лексикално значение – терминологично, чисто лингвистично и образно, като се спира по-специално на взаимодействието между тях, което се състои, от една страна, в съотнасянето им с конкретните значения като значения-индекси (т.е. еднозначни тер-

мини), или иконични значения (т.е. преносните значения), или значения-символи (т.е. лингвистичните значения), от друга страна, в съотнасянето между различните типове семантични полета. В съответствие с това нови моменти са разглеждането на думата символ като средство за общуване и установяването на различните равнища на осмисляне и различните степени в проявите на смисъла.

В Първата част на труда отбелязвам и следните приноси:

– Системното обосноваване на символа на значението на думите: чрез интуитивно базиране на парадигматичните му отношения със значенията на другите думи-символи в езиковата система; чрез асоциации въз основа на синекдохата, както и на словообразователните и образно-тропеичните асоциативни връзки.

В това отношение внимание заслужава изводът, че обосноваването на символа в системата на езика за разбирането на значението на думата се установява имплицитно в конотациите им, експлицитно се изразява сентенционално в идиоматиката – фразеологията, но най-ясно се обяснява чрез тропеизацията.

– Новата дефиниция на конотацията, която я включва в системата от ценности – езикови значимости (*valeurs*). В този смисъл убедително е определянето на конотацията не като допълнителен, асоциативен семантичен признак, а като вътрешен център или мотив на значението на думата.

– Новата типологизация на лексикалните значения, основана на единен критерий, който авторът намира в основната знакова единица на езиковата система според четирите основни функции на езика.

Във втората част ще отбележа следните приноси по съкратен и обобщен начин:

– Въз основа на известните трихотомии на знака от теорията на Пърс авторът представя свой оригинален семиотичен модел на думата, в който тя е разгледана взаимосвързано в нейните знакови модуси чрез трите типа знаково съществуване: на въображаема форма, на актуално съществуване и на символна значимост в пресичането на всяко едно от тях с трите корелативни теоретична възможност, всекидневна практика и културна стратегия. Срв. и с трите матрични схеми (17, 18 и 19).

– Разглеждайки спецификата на езиковия символ или думата-име, авторът установява 10 типа смисъл, който тя (думата-символ) може да изразява чрез своите значения според изпълнението на една или друга роля в различни парадигматично-синтагматични условия и речеви ситуации.

Показана е схема и с типовете знакови съответствия, като например на първичен образен признак етимон съответства молба; на словесен (еталонен) образ – хвалебствие; на символ сигнификат – съвет, и т. н.

– Представена и обстойно интерпретирана е матрицата на знака с 27 позиции. Тези 27 компонента на езиковия знак са дадени като развитие на деветте базови компонента на знака.

– Оригинално и приносно е разпределението на семантичните дисциплини в 6 групи, всяка от тях със свои подгрупи: когнитивна семантика; теоретична семиотика; теоретична лингвистика; фонетика; учение за лексико-граматичните категории и синтаксис.

– По нов начин авторът разглежда системността в лексиката, като я отнася не само към равнището на актуалното съществуване на практическото речево изпълнение, но и към още две съотносими с него равнища – равнището на думата символ като системноезиков знак на социално обусловено и определено знание и равнището на теоретичното знание за думата знак в различните степени на знаковата възможност за нейното структурно-систематизиционно езиково съществуване.

– Обърнато е внимание на арбитраността на езиковия знак и системната мотивираност на символа.

Като приема, че единството между означаващата индексалност и означаемата иконичност е символно единство, авторът показва, че ако думата се разглежда на символно равнище, то тя е колкото арбитрана, толкова и мотивирана. Така при всяка дума се наблюдава символичност на три равнища: при I равнище символното единство между форма и съдържание е на равнището на арбитраното образуване на думата като значещ езиков знак – рема; при II равнище е в отношението между индексалността и иконичността на думата като комуникативен знак – дицент; на III равнище думата се разглежда като знак-символ, образуван от знаковото единство между акустично означаващо и значещо означаемо (от I равнище), както и във функционалното му единство от индексалност и иконичност в изказването (от II равнище); за думите символи от III равнище се доказва, че те са не само социално, но и културно мотивирани и са израз на дадена етническа традиция и съставляващи специфичната езикова картина на света.

Особено голяма роля авторът отделя на конотациите, които се проявяват като значимости на думата на III равнище, тъй като са смислово пораждащ мотив.

Установява, че различните проявления на вътрешната форма показват мотивацията на думата като обединение от редица съставлящи – от етимонния признак в корена на думата през предметната и звуковата образност и предметно-смесовия и звуков символизъм до стереотипа, мотива и идеала, регулирани от синекдохата. Всички тези съставлящи са степени и типове на единната, но многостранна мотивация на думата символ.

Обобщаващият труд „Българска лексикология и фразеология“ е цялостно теоретично изследване върху българската лексикология и фразеология. То съдържа редица високостойности приноси, постижения и полезни резултати. Необходимо е не само за лексиколожката наука, но и за лексиколожката, лексикографската и фразеографската практика. Съзнавам ясно, че каквото и да отбележа в заключение, то ще бъде малко, много малко като висока оценка

за тази тритомна монография, тъй като и теоретическото, и практическото значение на резултатите от разработките с огромни. Затова само ще подчертая, че освен всички други приноси (които съм посочила в рецензията) това е труд, който придвижва лексикологията и фразеологията на нов етап, а е и солидна основа за бъдещи проучвания.

ORIGINAL CONTRIBUTIONS TO BULGARIAN LEXICOLOGY AND PHRASEOLOGY

✉ **Mrs. Mariya Popova**

Institute for Bulgarian Language "Prof. L. Andrejchin",
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski Prohod Blvd., Block 17
Sofia, Bulgaria
E-mail: mpopova41@abv.bg